

МИТНА ЮРИСДИКЦІЯ В СИСТЕМІ ДЕРЖАВНОЇ ЮРИСДИКЦІЇ УКРАЇНИ

CUSTOMS JURISDICTION IN THE STATE JURISDICTION OF UKRAINE

Малєєва Г.Л., к. ю. н., доцент,
доцент кафедри морського та митного права
Національний університет «Одеська юридична академія»

У статті розглядаються поняття, сутність, і сфера дії митної юрисдикції на основі аналізу різних наукових підходів до визначення поняття юрисдикція. Проаналізовано два основних підходи до розуміння юрисдикції: вузький та широкий. За вузького розуміння юрисдикція включає окремі повноваження суду чи іншого державного органу. Широке розуміння передбачає включення всієї сфери повноважень відповідного органу чи держави в цілому. З часів проголошення незалежності України роль митної справи, митної політики та митного права докорінно змінилася. У цьому зв'язку логічно є поява нового виду державної юрисдикції – митна. Погляди законодавця та вчених у різні періоди на це поняття також стали предметом для дослідження. Незважаючи на те, що законодавець не дає визначення поняття митна юрисдикція, воно активно використовується науковцями, причому в різних контекстах. За аналогією з поняття юрисдикція митна юрисдикція або зводиться до правоохоронної діяльності митних органів, в першу чергу до провадження у справах про порушення митних правил, або фактично ототожнюється з повноваженнями митних органів щодо реалізації митної справи. Очевидно, що митна справа не полягає лише у застосуванні примусу та виконанні правоохоронної функції. Вона передусім передбачає здійснення регулювання та контролю за переміщенням через митний кордон України товарів і транспортних засобів, за допомогою зовсім інших методів, форм та засобів.

Зроблено спробу з'ясувати місце митної юрисдикції в рамках державної юрисдикції, зважаючи на специфічне правове підґрунтя, інституційний механізм та інші чинники. Подальше вивчення сутності та специфіки митної юрисдикції України сприятиме розробці нових законодавчих та підзаконних актів, спрямованих на підвищення ефективності такого виду державної діяльності, як митна справа.

Ключові слова: юрисдикція, митна юрисдикція, митна справа, адміністративна юрисдикція.

The article investigates definition, essence, sphere of custom jurisdiction of Ukraine. Different scientific approaches to the definition of jurisdiction are analysed as well. There are narrow and broad approaches to the definition of the jurisdiction concept. Narrow one covers the only certain powers of a court or other administration. Broad approach includes a wide range of powers, total scope of authority of particular state body or the entire state.

Since the advent of Ukraine's independence, the role of customs law, customs affair and customs policy of Ukraine has grown significantly. In this connection, the appearance of a new type of state jurisdiction – customs – is logical. The views of legislators and scientists in different periods on this concept have also become a subject for the research. Despite the fact that the legislator does not define the concept of customs jurisdiction, it is actively used by scientists, and in different contexts.

By analogy with the concept of jurisdiction, customs jurisdiction is defined in one of the following ways. It is either reduced to the law enforcement activities of customs authorities, primarily to the proceedings in cases of violation of customs rules, or is actually identified with the powers of customs authorities to implement customs matters. Obviously, the customs affair is not limited to coercion. It primarily concerns the state control for the movement of goods and vehicles through the customs border of Ukraine with the use of other measures, forms and methods of the activity.

An attempt has been made to clarify the place of customs jurisdiction within the framework of state jurisdiction, taking into account the specific legal basis, institutional mechanism and other factors. Further researches of essence and features of custom jurisdiction can contribute of creation of new legislative acts which direct effectiveness of this kind of state activity.

Key words: jurisdiction, custom jurisdiction, customs, customs authority, administrative jurisdiction.

Вступ. Питання державного суверенітету та пов'язаної з ним державної юрисдикції завжди стояли в Україні особливо гостро. Острови Зміїний та Тузла, Крим, частина Луганської та Донецької областей – відомі більшість точки на «тілі» України. В умовах загарбницької війни, в яких опинилась Україна після 24 лютого 2022 року зі збільшенням тимчасово окупованих територій, зазначені проблеми ще більше загострилися. Тож науковий інтерес до проблем, юрисдикції України в різних її проявах є цілком обґрунтованим.

Митниця завжди розглядалася як один з атрибутів державності та водночас візитівка будь-якої країни. Україна пройшла недовгий, але тернистий шлях з динамічними змінами у законодавстві, з високою інтенсивністю перетворень організаційного, економічного та навіть ідеологічного характеру в цій сфері. Тож питання державної юрисдикції в проекції на сферу митної справи України вважаємо своєчасними та доречними.

Метою статті є дослідження на підставі аналізу актів митного законодавства та спеціальної літератури поняття «митна юрисдикція», з'ясування його змісту, меж та особливостей, а також визначення його місця щодо родового поняття «державна юрисдикція».

Основний текст. Юрисдикція (від лат. *jurisdictio* – судочинство, від *jus (juris)* – право і *dicere* – говорити, проголошувати) згідно зі словниками – це межі дії

судового органу; повноваження вирішувати правові питання [1, с. 252]. За іншим визначенням це право чинити суд, вирішувати правові питання або ж сфера, на яку поширюється це право, наприклад, торгова юрисдикція [2, с. 601]. Більш повне визначення цього поняття дається в Юридичному словнику, де під ним розуміється компетенція давати правову оцінку фактам, розв'язувати правові питання, спори про право. Розрізняють судову та адміністративну юрисдикцію [3, с. 842]. На наш погляд, найбільш універсальним, лаконічним та водночас змістовним визначенням змісту юрисдикції є поняття, яке міститься в Сучасній правовій енциклопедії, згідно з яким юрисдикція – це коло питань, що відносяться до ведення держави або державної установи [4, с. 714].

Термін юрисдикція використовується в різних джерелах і на практиці по-різному. Так, можна зустріти термін «державна юрисдикція», «консульська юрисдикція». В останній час в українському суспільстві зростає увага до терміну «церковна юрисдикція» або «православна юрисдикція» у зв'язку з визнанням самостійності Православної церкви України. Державна юрисдикція неоднорідна, вона в залежності від цілого ряду факторів поділяється на кримінальну, цивільну, адміністративну. В останній час іде мова щодо виділення в окремі групи інших видів юрисдикції, зокрема господарської [5, с. 6].

Слід звернути увагу на те, що в нормативних актах України поняття юрисдикції відсутнє, хоча й активно використовується. Серед актів, які оперують ним, слід згадати всі процесуальні кодекси, в яких ідеться про юрисдикцію судів. Цікавим у цьому контексті є Закон України «Про внесення змін до деяких законів України щодо регулювання правового режиму на тимчасово окупованій території України», в якому зустрічається термін «загальна юрисдикція України» [6]. У постанові Нацбанку України «Про особливості виконання окремих вимог законодавства у сфері фінансового моніторингу, валютного нагляду, нагляду з питань реалізації і моніторингу ефективності персональних спеціальних економічних та інших обмежувальних заходів (санкцій) протягом дії воєнного стану» взагалі фактично ототожнюються поняття «держава» та «юрисдикція» (пп. 1 п. 4) [7]. Закон України «Про адміністративну процедуру», який набуває чинності 15.12.2023 року, згадує «юрисдикцію адміністративного органу» [8].

Таких прикладів можна наводити ще багато, разом із тим окреслюються кілька значень, в яких вживається зазначене поняття в українському законодавстві:

1) юрисдикція як держава, територія (наприклад, особа, зареєстрована в іншій державі (юрисдикції));

2) юрисдикція в контексті меж повноважень судів чи інших органів (предметна юрисдикція суду, адміністративна юрисдикція органів поліції);

3) юрисдикція як влада певної держави (юрисдикція України, юрисдикція інших держав).

Через таку багатоаспектність цього поняття наразі немає єдиного визначення цього терміну і у спеціальній літературі. Так, юрисдикцію держави О. С. Черниченко визначає як здатність держав видавати приписи або виконувати норми права, і як право держави нав'язувати свою владу, і як компетенцію держави впливати на поведінку інших суб'єктів, і як правову владу [9, с. 14]. О. О. Чубінідзе та О. О. Задорожний вважають, що юрисдикція означає право держави здійснювати примус аж до судово-виконавчої діяльності щодо осіб і діянь, що мали місце в певній просторовій сфері [10, с. 59]. Разом із тим В. К. Колпаков зазначає, що юрисдикцією є компетентність уповноважених органів здійснювати свої функції щодо визначених об'єктів [11, с. 384].

Якщо говорити про міжнародний аспект юрисдикції, то ще в 70-х роках ХХ століття у міжнародному праві дуже ретельно вивчалось питання сфери юрисдикції держави. Так, в роботах Я. Броунлі терміни «суверенітет» та «юрисдикція» співвідносяться як загальне і окреме, юрисдикція розглядається в якості одного із аспектів суверенітету, під яким розуміється загальна правова компетенція держав [12, с. 425].

У працях міжнародників також розрізняється юрисдикція держави та юрисдикція міжнародна. Зокрема, юрисдикція держави – це коло справ, які підлягають віданню певної держави [13, с. 108]. Вона поділяється на територіальну та особисту (національну). Юрисдикція територіальна зумовлюється суверенністю влади держави в межах її території, де вона має абсолютну юрисдикцію, за винятком випадків, коли відповідними міжнародними угодами не передбачається інше. Особиста (національна) юрисдикція держави поширюється на своїх громадян, які перебувають за межами її території (наприклад, у відкритому морі, в Антарктиці, в космічному просторі) [14].

Фінський науковець-міжнародник К. Хакапаа розглядає юрисдикцію як компетенцію держави на підставі міжнародного права впливати на поведінку інших суб'єктів (приватних осіб або публічних органів) так само, як і на статус їхнього майна, за допомогою видання розпоряджень, ухвалення судових рішень або забезпечення виконання приписів адміністративним шляхом [15, с. 145].

Підсумовуючи різні токи зору на це багатогранне поняття, можна сформулювати основні підходи до його визначення, які, безумовно не претендують на універсальність.

1) Юрисдикція – це визначена законодавством сукупність повноважень публічної адміністрації, в тому числі розглядати та вирішувати справи та/або спори, давати правову оцінку діянням суб'єктів права з точки зору їх правомірності або неправомірності, застосовувати санкції до правопорушників.

2) Юрисдикція може розумітися як територіальні межі компетенційної сфери діяльності суб'єктів публічної адміністрації. Юрисдикція може визначатися за територією, на яку поширюється повноваження того чи іншого публічно-владного органу.

Можна також констатувати, що вчені розглядають юрисдикцію у вузькому та широкому значеннях. Вузьке обмежується лише певними повноваженнями суб'єкта публічної адміністрації, здебільшого правоохоронного (негативного) характеру. Широке ж охоплює весь спектр повноважень, фактично ототожнюється із владою певного органу/органів чи держави в цілому.

Яке ж місце серед цього розмаїття розуміння юрисдикції займає митна юрисдикція, і чи існує така взагалі? Щоб дати відповідь на ці питання, слід звернутися до основного джерела митного права – Митного кодексу (далі – МК) України. Стаття 8 МК України одним із принципів здійснення митної справи називає виключну юрисдикцію України на її митній території. Стаття 9 МК України розкриває поняття митної території: територія України, зайнята сушею, територіальне море, внутрішні води і повітряний простір, а також території вільних митних зон, штучні острови, установки і споруди, створені у виключній (морській) економічній зоні України, на які поширюється виключна юрисдикція України, становлять митну територію України [16]. Тож, словосполучення «митна юрисдикція» кодифікований акт не містить. Разом із тим погляди науковців на це поняття суттєво різняться.

Так, на зорі становлення митної справи та митного права України досить поширеною була думка, що зміст митної юрисдикції зводиться лише до процесу застосування примусових заходів [17].

Прихильники вузького значення поняття юрисдикція, стосовно митних органів здебільшого вживають словосполучення адміністративна юрисдикція митних органів. Остання фактично зводиться до провадження у справах про порушення митних правил. Так, що тезу можна знайти, наприклад, у ранніх роботах Д. В. Приймаченка, який адміністративно-юрисдикційну діяльність митних органів розглядав як врегульовану нормами митного та адміністративного права діяльність щодо розгляду справ про порушення митних правил [18, с. 8]. При цьому автор згузив цю діяльність лише до розгляду справ, очевидно, викресливши інші стадії провадження, які також допускають здійснення певних примусових заходів на кшталт адміністративного затримання митними органами.

А. Б. Калюта у своїй дисертації трохи розширила адміністративно-юрисдикційну діяльність, окрім провадження у справах про порушення митних правил, і на дисциплінарні провадження, а також розгляд звернень громадян. Авторка наголошує, що спільним чинником у всіх цих юрисдикційних провадженнях є наявність вчиненого правопорушення або наявність спору про порушення певного права [19, с. 14]. Однак, якщо згадати, що видами звернень громадян є не лише скарги, в яких, очевидно, йдеться про порушене право, але й, приміром, пропозиції [20], де порушеного права немає, стає зрозумілим, що підхід, запропонований авторкою, є, як мінімум, суперечливим.

Разом із тим К. К. Сандровський свого часу розглядав поняття «митний суверенітет» і «митна юрисдикція» держави з точки зору сфери дії, і зробив висновок, що вони

разом складають, те що має назву «митний простір», а останнє, в свою чергу, нерозривно пов'язане з такими політико-правовими категоріями, як митна територія і митний кордон. При цьому автор розглядає юрисдикцію в широкому сенсі слова як прояв законодавчої, виконавчої та судової влади – в повному обсязі на всій території країни, а за її межами (екстратериторіальна юрисдикція) вона носить виключно цільовий і обмежений за обсягом характер [21, с. 58]. Відповідно і митною юрисдикцією є діяльність митних органів, очевидно, не лише та, яку традиційно називають юрисдикційною.

Автори підручника «Митне регулювання в ЄС та Україні: порівняльно-правове дослідження» розглядають митну юрисдикцію як один із митно-правових інститутів [22, с. 4]. В цілому, розділяючи погляди процитованого вище К. К. Сандровського, вони цілком упевнено оперують поняттям митна юрисдикція не лише стосовно України, а й щодо ЄС [22, с. 23].

Нагомість професор О. П. Рябенко, визнаючи існування поняття «податкова юрисдикція», термін «митна юрисдикція» не використовує, замінивши його адміністративною юрисдикцією у сфері митної справи. Автор виходить із вузького розуміння поняття «юрисдикція» та, проєктуючи його на сферу митної справи, пропонує відносити до нього лише так звані «негативні» провадження: провадження за зверненнями до адміністративного суду, провадження за зверненнями громадян, провадження у справах про порушення митних правил, провадження у справах про корупцію у митних органах та дисциплінарні провадження [23, с. 149].

Разом із тим митна справа не зводиться тільки до припусу, вона, насамперед, стосується регулювання та контролю держави за переміщенням товарів і транспортних засобів через митний кордон України, що обумовлює застосування інших заходів, форм та методів діяльності. У цьому контексті доречно згадати монографію професора В. В. Прокопенка, в якій аналізуються митні формальності при переміщенні товарів через митний кордон України різними видами транспорту. Автор зосереджує увагу на юрисдикційних повноваженнях митних органів, розглядає форми, методи та засоби, за допомогою яких вони реалізуються в рамках виконання митних формальностей [24, с. 27]. Здійснення митних формальностей – це зовсім не правоохоронна діяльність митних органів, а звичайна рутинна діяльність регулятивного, або позитивного, характеру, яка, власне і складає компетенційну основу діяльності митних органів.

Такі розбіжності в поглядах науковців однозначно свідчать про складність поняття митна юрисдикція та про його безумовну еволюцію. Очевидно, що не маючи достатньої правової бази та наукових напрацювань у 90-х роках минулого сторіччя не могло бути й мови ні про митне право як галузь, ні про митну юрисдикцію як вид чи прояв державної юрисдикції. На сьогоднішній день Україна сформувала та накопичила величезний арсенал правових засобів для регулювання правовідносин всіх типів у галузі митної справи. Тож підстави для формування ще одного виду державної юрисдикції (в широкому сенсі) – митної юрисдикції так само є. З міжнародно-правової точки зору Україна ратифікувала десятки конвенцій з тих чи інших митних питань, в тому числі укладені під егідою Світової організації торгівлі, Всесвітньої митної організації, уклала сотні двосторонніх міжнародних договорів про вільну торгівлю, співпрацю та взаємодію у сфері митної справи. Що ж до внутрішньої правової бази, то остання пройшла безпрецедентний еволюційний шлях, який базується на трьох кодифікованих актах, численних законах та безлічі відомчих актів (Державної митної служби України, Міністерства фінансів України та інших). Це своєю чергою обумовлює значну кількість суб'єктів, залучених прямо чи опосередковано до формування та реалізації

митної справи, а значить і здійснення митної юрисдикції. З одного боку, це міжнародні органи (Інтерпол, Європол, СОТ, ВМО тощо), з іншого – це національні органи (Державна митна служба України, СБУ, Прикордонна служба України, Фіскальна служба України, Міністерство економіки України тощо), а також це органи та посадові особи суміжних держав, які у певних випадках здійснюють спільну юрисдикційну діяльність.

Цікавим, а наш погляд, є питання щодо просторової сфери дії митної юрисдикції, точніше її територіальних меж. Вона визначена у ст. 9 Митного кодексу як митна територія України. Але на практиці все не так просто. Нагадаємо, що митна територія збігається з державною територією за винятком штучних островів, установок і споруд, створених у виключній (морській) економічній зоні України. Ці об'єкти не входять до складу державної території, адже перебувають за межами територіального моря, а значить за державним кордоном, зокрема у виключній (морській) економічній зоні, але є митною територією. Стаття 11 Закону України «Про виключну (морську) економічну зону України» визначає юрисдикцію України щодо штучних островів, установок і споруд. Так, Україна у своїй виключній (морській) економічній зоні має виключну юрисдикцію щодо штучних островів, установок і споруд, у тому числі щодо митних, податкових, санітарних та імміграційних законів і правил, а також законів і правил, що стосуються її безпеки [25]. Тобто право здійснювати на зазначених об'єктах діяльність є відповідності із встановленими митними правилами є нічим іншим, як митною юрисдикцією.

До того ж Україна у своїй прилеглий зоні¹ здійснює контроль, необхідний з метою запобігання порушенням митного, фіскального та іншого законодавства України у межах території України, включаючи її внутрішні води або територіальне море [26]. Для цього уповноважені органи наділені правом зупиняти, оглядати, затримувати або арештовувати судна та/або членів їх екіпажу, крім військових кораблів та інших державних суден, які використовуються з некомерційною метою. Таким правом наділена Морська охорона Державної прикордонної служби України відповідно до ст. 9 Закону України «Про Державну прикордонну службу України» [27]. У свою чергу, вона має право залучати інші уповноважені державні органи, до компетенції яких віднесені питання запобігання порушенням митного, фіскального (податкового) та ін. законодавства. Тобто митні органи можуть брати участь у таких заходах поза межами державної/митної території України.

Отже, ми маємо справу з екстратериторіальною митною юрисдикцією, яка поширюється за межі державної та митної території України. Разом із тим сфера дії митної юрисдикції може змінюватися щодо одного й того ж об'єкту в різних умовах. Так, наприклад, на судні, що плаває під прапором України у відкритому морі (тобто за межами державної території України), діє режим юрисдикції, в тому числі митної, нашої держави. Але, відповідно до ст. 21 Конвенції ООН по морському праву 1982 року [28], коли це судно знаходиться у прибережних водах іншої держави, то воно підпадає під митну юрисдикцію цієї держави, в той же час інші види юрисдикційної діяльності України (кримінальна, цивільна, адміністративна тощо) продовжують свою дію. З іншого боку, судно, яке здійснює каботажне перевезення товарів (між українськими портами) у випадку причалювання до іноземних суден вважається таким, що покидало територію України (незалежно від того, чи мав місце факт виходу за межі територіального моря) та здійснювало вивезення товарів за її межі. Митні формальності в даному випадку будуть здійсню-

¹ Прилегла зона України – морський пояс, який прилягає до територіального моря України, зовнішня межа якого перебуває на відстані не більше двадцяти чотирьох морських миль, відлічених від вихідних ліній, від яких відмірюється ширина територіального моря України.

ватися на загальних підставах як для суден закордонного плавання [29].

Власне розмаїття державних органів, залучених у діяльність щодо реалізації митної юрисдикції є ще одним аргументом на користь доцільності використання зазначеного терміну на противагу часто вживаному в літературі «юрисдикція митних органів» або ж «юрисдикційні повноваження митних органів».

Підсумовуючи зазначене, можна зробити висновок про невизначеність як в законодавстві, так і в спеціальній літературі місця митної юрисдикції у складі державної юрисдикції України. Розбіжності в підходах науковців до визначення та змісту митної юрисдикції, а передусім

відсутність єдності щодо термінологічно-категоріального апарату у цій сфері лише підтверджує, що зазначене поняття є багатоаспектним та підлягає подальшому дослідженню. На підставі аналізу численних наукових розробок вітчизняних та зарубіжних вчених різних періодів сформулюємо власне бачення цієї дефініції. Митна юрисдикція – це передбачена міжнародними актами та актами митного законодавства України право держави Україна в особі митних та інших уповноважених органів здійснювати діяльність, спрямовану на реалізацію митної справи, забезпечення митної безпеки в межах митної території України та у передбачених законом чи міжнародним договором випадках поза цими межами.

ЛІТЕРАТУРА

1. Локшина С. М. Краткий словарь иностранных слов. Москва : Русский язык, 1987.
2. Новий український тлумачний словник. Близько 20 000 слів і словосполучень / Укл. Н. Д. Кусайкіна, Ю. С. Цибульник; за заг. ред д-ра філол. наук, проф. В. В. Дубічинського. Харків : Книжковий клуб, 2008. 608 с.
3. Юридичний словник / За ред. Б. М. Бабія, В. М. Корецького, В. В. Цветкова. Київ, 1974. 846 с.
4. Сучасна правова енциклопедія / за заг. ред. О. В. Зайчука, 3-тє видання, перероблене і доповнене. Київ : Юрінком Інтер, 2015.
5. Федорова Т. С. Господарська юстиція в системі інститутів сучасної держави : автореф. дис. к-та юрид. наук: 12.00.01. Міжнародний гуманітарний університет. Одеса, 2018. 22 с.
6. Про внесення змін до деяких законів України щодо регулювання правового режиму на тимчасово окупованій території України : Закон України від 21.04.2022 № 2217-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2217-20#top>
7. Про особливості виконання окремих вимог законодавства у сфері фінансового моніторингу, валютного нагляду, нагляду з питань реалізації і моніторингу ефективності персональних спеціальних економічних та інших обмежувальних заходів (санкцій) протягом дії воєнного стану: Постанова Національного банку України від 23.03.2022 № 60. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0060500-22#Text>
8. Про адміністративну процедуру : Закон України від 17.02.2022 № 2073-IX (чинний з 15.12.2023). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2073-20#top>
9. Черниченко О. С. Международно правовые аспекты юрисдикции государства : автореф. дис. ... канд. юрид. наук. М., 2003.
10. Чубінідзе О. О., Задорожний О. О. Джерела закріплення універсальної юрисдикції. Журнал європейського і порівняльного права. 2017. Вип. 2. С. 57–68. URL: <http://journals.iir.kiev.ua/index.php/pravo/article/download/3304/2985>
11. Колпаков В. К. Адміністративно-деліктний правовий феномен : монографія. Київ : Юрінком Інтер, 2004. 528 с.
12. Броунли Я. Международное право. Ч. 1. Москва : Прогресс, 1977.
13. Пуринова К. В. К вопросу об определении понятия «юрисдикция» и ее основных видов. Вісник ОНУ ім. І. І. Мечникова. Правознавство. 2016. Т. 21. Вип. 2 (29). С. 105–110. DOI: [https://doi.org/10.18524/2304-1587.2016.2\(29\).109253](https://doi.org/10.18524/2304-1587.2016.2(29).109253)
14. Дружков П. С. О понятии и видах юрисдикции. Вопросы государства и права. Томск, 1974.
15. Хакаппа К. Загрязнение морской среды и международное право / пер. с англ. В. А. Киселева. Москва : Прогресс, 1986.
16. Митний кодекс України від від 13.03.2012 № 4495-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4495-17#Text>
17. Кивалов С. В. Таможенное право: Административная ответственность за нарушение таможенных правил. Одесса : ОГУ им. И. И. Мечникова, 1996. 175 с.
18. Приймаченко Д. В. Адміністративно-юрисдикційна діяльність митних органів. *Митна справа*. 2003. № 6. С. 6–11, с. 8.
19. Калюта А. Б. Адміністративно-юрисдикційна діяльність митних органів України : автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.07. Харків : Харків. нац. унів. внутр. справ, 2007. 18 с.
20. Про звернення громадян : Закон України від 02.10.1996 № 393/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/393/96-вр#Text>
21. Сандровский К. К. Международное таможенное право : учебник. Киев : О-во «Знання», КОО, 2001. 461 с.
22. Митне регулювання в ЄС та Україні: порівняльно-правове дослідження : науково-практичний посібник / за наук. ред. А. В. Мазура. Київ : ТОВ «Ніка-Прінт», 2005. 832 с.
23. Рябчерко О. П. Юрисдикція як процесуальний інститут забезпечення законності у сфері державної митної справи: загальна характеристика. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2016. № 4. С. 147–150. URL: http://www.lsej.org.ua/4_2016/41.pdf
24. Прокопенко В. В. Виконання митних формальностей при переміщенні товарів через митний кордон України різними видами транспорту : монографія. Дніпро : Ун-т митної справи та фінансів, 2018. 336 с.
25. Про виключну (морську) економічну зону України : Закон України від 16.05.1995 № 162/95-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/162/95-вр#top>
26. Про прилеглу зону України : Закон України від 06.12.2018 № 2641-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2641-19#Text>
27. Про Державну прикордонну службу України : Закон України від 03.04.2003 № 661-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/661-15#n67>
28. Конвенція ООН з морського права від 10.12.1982. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_057#Text
29. Про затвердження Порядку виконання митних формальностей на морському та річковому транспорті: Наказ Мінфіну від 10.03.2015 № 308. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0486-15#Text>